

Rado Murnik:

Iz velike dobe.

1. Med frontama.

Zdravnik, „naš doktor“ Ivan P., je opravil svoje delo in se odpeljal s svojim lovskim psom Rodanom v veselo pomladansko jutro proti Litiji.

Ranjeni in bolni vojaki, ki so se zdravili v okrevalnici Rdečega križa v idilski ponoviški graščini grofinje De Gasquetove, so večinoma zapustili svoje sobe v drugem nadstropju in odišli preko dvorišča v veliki gaj pod lepo, košato drevje. Ondi so pušili, se pogovarjali, kartali za užigalice, brali novine, pisali pisma ali pa podirali keglje s kroglo, na vrvi visečo od visokega stojala. V tej bolnici si slišal jezike vseh narodov našega cesarstva; največ je bilo pa Slovencev in Hrvatov. Grofičina (pozneje internirana) služinčad je bila z Angleškega in Francoskega. Včasih je bil cel Babilon na tem majhnem prostoru. Nadzorni častnik je bil mlad artiljerijski lajtnant, gorenještajerski Nmec, fin, ljubezniv kavalir brez megalomanije. Prišel je ranjen in nervozen iz Galicije.

Med vsemi ranjenci me je najbolj zanimal korporal Janez M. Bil je izredno močan, srednje rasti, miren, resen, zamišljen, na oko ne več mlad. Dovršil je pet gimnazijskih razredov, potlej pa ostal doma v dolenjski vasi ter po par letih prevzel trgovino in gostilnico rajnega očeta. Kakor z ostrim dletom globoko v trdi obraz zarežane gube so pričale, da je prebil že nekatero nevarnost in grenjavo. In zdelo se je, da so njegove temne oči ohranile še nekaj onih strahot, onih pregroznih prizorov, ki so jih videle v divjih bojih človeka zoper človeka. Na kapi je nosil troje rdečih našitkov — znak, da je bil že trikrat ranjen na fronti. Tretjikrat ga je zadelo v levo nadlahtnico nad komolcem. V njegovem vojaškem beležnem listu sem bral dolg opis rane; pridejana je bila podoba po Röntgenovi fotografiji. Na prestreljenem mestu je bilo osem kostnih odcepkov; polagoma so se mu vsi izgnojili iz rane. Na prsih se mu je svetila „velika srebrna“.

Najrajši je sedel sam in bral. Tudi danes je sameval v drevoledu. Gledal je po lepi dolini, kjer je valila Sava svoje svetle

vode proti Hrvatskemu in kjer so drdrali dolgi, dolgi vlaki, večinoma polni vojakov in vojnega blaga. Sedel sem k njemu.

„Marsikaj ste doživeli v tej največji in najstrahovitejši svetovni vojni, dragi korporal! Prosim, povejte mi, kaj se vam je najbolj zasekalo v dušo?“

„No . . . vam pa povem, kako je bilo tedaj, ko sem se najbolj — bal! Haha! Ne glejte me tako začudeno, češ: Mož, odlikovan za hrabrost, naj bi rajši povedal, kako so se ga drugi bali, drugi!

V strelnem jarku si vedno z enim komisnim čevljem v večnosti. Od vseh strani žuga nevarnost, iz zraka, izpod zemlje, od spredaj, od povsod . . . Krogle, šrapneli, granate, odstreljeno ostro kamenje, letalske bombe, podzemeljske mine, strojnice, ročne granate, metalne mine, zračni torpedi, bobnajoče in zaporno streljanje, granate s strupenimi plini, satanski ponočni napadi — v peklu bi bilo prijetneje! Kolikokrat sem mislil: Izgubljen si! Zavedal sem se strašne nevarnosti, priznavam: bal sem se, — kdo se ne boji za svojo ubogo kožo? — toda pravi strah to vendar ni bil! Sredi preteče pogube sem ugibal: Kdaj zadene mene? Kam me pogodi? Ali me zadene do mrtvega? Ali mi utrga roko? Nogo? Glavo? Ali oglušim? Oslepim? Zblaznim?

Ni ga zdravoumnega človeka, ki se ne bi bal za svoje življenje, in bodi še tako bedno! Spomniva se samo bolnikov! Kdor govori drugače, pači resnico in ni vreden, da bi ga poslušali. O — tudi jaz sem se mnogokrat bal — kaj bi tajil? — in klical sem Njega, Gospoda vojnih trum! Ali to je bila pač razburjenost, ostrašenost, nikakor pa ne pravi strah, oni grozni strah, ki ti ob nepričakovani, neznani nevarnosti zgrabi mahoma vso dušo, vse telo, popade vsega človeka, presune in pretrese vse bitje kakor silna moč neznanih svetov. Taka zona me je obhajala, ko sem se komaj devetleten dečko prebudil viharno noč in slišal, da nekaj tiho lazi okoli hiše . . . se plazi, plazi in tipa ob zidu, drsa in puha ob zaklenjenih vežnih vratih, mučno vzdihuje ob mojem oknu! V temi sem komaj razločil nekaj črnega. O, kako me je bilo strah . . . Zjutraj so mi pa povedali ata, da je ušla snoči junica iz hleva. Smejali se boste, mene pa je bilo tisto noč tako silno strah — toliko da nisem zblaznel od zone!

Tako strah me je bilo le še enkrat, med obema frontama nad Sočo.

O pasjih dneh leta 1915. smo prebivali precej visoko nad to prekrasno reko slovensko. Naš strelni jarek ni bil daleč od italijan-

skega. Vzeli smo ga Lahom, ki so v naglici pozabili vse živo človekoljubnih lazic. Zato smo mu izbrali ponosno ime — hotel Ušperna! Ob lepem vremenu smo videli na morje, do Benetek in še dalje. Od kamenov našega jarka je puhtela prav res peklenska vročina. Oh, in v hotelu Ušperni je bilo tako malo pijače! Ali muh! Koliko je bilo tam muh, tistih črnih, velikih, ostudnih! Nemarnemu Italijanu je snaga deveta briga. Od sovražnega jarka je zaudarjal neznosen smrad. Niti latrin niso imeli leni kujoni in pred njihovo fronto je gnilo na stotine nepokopanih mrličev.

Bil je „miren“ dan; vsako minuto sta počila komaj po dva šrapnelčka. Včeraj pa so oddali samo naši topničarji iz več nego sto topov v eni uri petnajsttisoč strelav le na eno sleme. Med umazanimi, očrnelimi pletenicami in vrečami, napolnjenimi s peskom, in za oklopnimi pločami so opazovale naše straže Italijana z napetim petelinom. Drugi vojaki pa so v predelih pod prsobranom pisali pisma, brali, krpali, jedli, strastno preganjali uši ali pa spali na gražozu, na deskah, na kamenih. V mraku je javila straža, da se pomika med obema frontama avstrijski vojak, obezan, onemogel.

„Kdo gre ponj?“ je vprašal naš lajtnant, ki je stal v zamazani, vsi pomečkani uniformi ob lestvi za strojno puško. Na prsih je imel troje odlik.

Oglasili smo se vsi. Izbral je mene.

„Drevi, kadar bo bolj tema!“ mi je velel. „Bodite oprezni! Potrebujem vas!“

Spodaj je šumela Soča glasneje v ohlajenem večernem zraku. Nočilo se je. Dobili smo tople menaže. Ko se je stemnilo, sem bil kmalu zunaj pred našo žično oviro in sem previdno po trebuhu lezel dalje.

Sam med obema frontama — kakšni občutki!

Priznati moram, nič kaj prijetno mi ni bilo pri srcu . . . Iznad italijanskega jarka zaplameni rdeče. Poči. Prijazno!

„Fi-i-i-ju!“ Zažvižga mi nad ušesi, tožno, podobno klicu sokoljemu. Vznaša se bela meglica. Zopet počí ostro, kratko, dvakrat zaporedoma.

„Penk! Penk!“ Bije, grize v kamenje. Iz navade se priklonim še niže, dasi sem že zdavnaj za skalo. —

Bojeval sem se proti Srbu, Rusu, največ pa proti Lahu, proti karabinijerom, bersaljerom (strelcem ali lovcem) in alpinom, proti Piemontezom, najboljšim vojakom italijanskim. Neumen je, kdor

omalovažuje sovražnika. O — tudi Lah ima pogumne vojnike, dobre častnike, ima izborna topništvo! Samo prekmalu ga mine navdušenost, manjka mu prave vztrajnosti, žilavosti. Najhujše so bile prvo leto začetne bitke ob Soči. Takrat nismo imeli še nobenih pravih strelnih jarkov, nobene utrdbe, nobene žične ovire, nobenih potov, nič! V temi, neprenehoma v smrtni nevarnosti, smo z velikim trudom kopali in gradili jarke. Ali tam nisem bil tako sam! In naposled — v strelnem jarku postane vsak fatalist. Tudi jaz sem umoval večkrat s tovariši: Ej — kakor mi je namenjeno! Najpametneje je, da človek ne razmišlja o tem. Bo že nekako, če ne dobro, pa slabo! Saj Bog Slovence nikoli ne zapusti: če ni reva lačen, je pa žejen; če je sit, je pa vsaj razcapan ali brez doma . . .

Nič hudega mi ni za skalo. Ali vendar — kako varno in prijetno se mi zdi tam zadaj pri tovariših v hotelu Ušperni! Kaj pa če me Italijani ujamejo? Naposled me obleti za trenutek neumna misel, da sem uskok . . .

V sovražnem jarku poje kamen. Italijani popravljajo utrdbe, tolčejo kakor sami kamenoseki. Včasih slišim, kako govore, kako se smejujejo ali preklinjajo. V otemnelem zraku visita dva laška privezna balona kakor dve ogromni nočni svetilki, z nevidnimi nitmi pripeti na nebo. Počasi se plazim naprej, zmeraj v senci, zmeraj krit. Vsak čas se ustavim, počivam, poslušam, čakam.

Akotudi nisem daleč od naših, mi je vendar tako tožno in tesnobno, kakor da sem čisto sam sredi neizmerne puščave. Kako more biti pri srcu uskoku, zapustivšemu prijatelje?

V višavah jame brenčati velik čmrj. Sredi belkastih oblakov naših obrambnih šrapnelov polzi italijansko letalo. Motor brni čimdalje glasneje, brni bliže in naše šrapnelske krogle kapljajo prav blizu mene po kamenju. Prikaže se avstrijski aeroplan. „Na Jero plan!“ mu pravijo naši. Italijanski Caproni se požuri pred njim domov k menaži.

V linah razpokanih oblakov gore redke zvezde. Počasi se pomikam za skalami, med robidovjem in bodičevjem, v senci dreves, razklanih po granatah, se plazim po tleh, razjedenih po tisoč in tisoč streljih, lezem po lijakastih jamah, ki so jih izkopale granate. Močno zagrmí. V gorah odmeva nad globokimi prepadi. Dolgo, dolgo buči, prituli prav blizu nad mano. Poči. Zemlja se potrese. Zrak se zaziblje. Železo šumi po listju, lomi debla, trga veje, lušči skalovje. Oškropi me hladna prst. Protí nebu se vali gost črn dim. Drobcí

lete na vse strani. Ako bi bil nekaj korakov bolj zadaj, bi bil zdaj mrtev. Po ušesih mi šumi in zvoní. Granata je zablodila.

Začenja se ponočno streljanje. Italijan poka navadno do zore. Med ogenj in dim švigajo svetle rakete, zelene, rdeče, bele. Žarometi svetijo. Strelí treskajo hitreje. Nasproti mene in v hotelu Ušperni je vse tiho. Italijan napada v oddaljenem odseku. Lepo in obenem strašno se vidi v bleščeči svetlobi žarometov in raket pošastni dim, ki se dviga tukaj gost, črn, tam redek, rjav, temnozelen, drugod zopet sivorumen. Od italijanske fronte dovaja sapa zoprno omotični duh po mrličih, po človeškem mesu, po človeški krvi. Strahovit je ta mrtvaški duh, rezek, osladen, omamljiv.

Oprezno se plazim po trebuhu dalje. Ondukaj je bila pred kratkim sovražna baterija. Tla so razrili in razkopali nešteti izstrelki, obarvale so jih mlake človeške in konjske krvi. Nobeno drevo ni več celo, noben grm. Težak hrast, izruvan skoreninoma, leži nad mrtvim konjem.

Luna sije izza počenih oblakov. Medpotoma vidim obilo raznoterih stvari, nekatere so napol zasute v zemlji: osmojen oprtnik, laški patronjak, ročne granate, gamašni ovoji, krvav robec, zarjavel bajonet, beležnica, naramni našivi, prazni tulci za patrone, razdrobljen daljnogled, še celi šrapneli, jekleni šlem, krinka proti plinu . . .

Pod nizko pečino leži do trideset mrtvih Italijanov. Bog ve kolikokrat so jih že premetale granate! Tukaj niti mrličí nimajo miru! Nekatere so razstrelbe vsaj deloma zasule. Izpod kamenja in prsti moli tu in tam glava, noga. Mastni beli črvi se leno vijejo po zevajočih ranah, po oglodanih udih, po gnijočih obrazih. Ako bi to videle njih matere! Ako bi to videle njih žene, neveste, sestre, otroci!

Ustavim se pri prvem. Kodrolasi, krepkoudni mož leži znak. Odprte oči, suhe, osteklenele, udrte, izpite gledajo iz globoke sence obtožujoče proti nebu. Levica mu počiva na prsih, desnica drži majhno žepno bodalo. Višnjeva očrnela usta so otvorjena, kakor bi hotela zakričati. Sredi čela rdi drobna okrogla rana. Glava leži na rdeče obrizgani kepi belih možgan. Od rane se vleče tanka rdeče-rjava maroga po čelu in licu proti levim brkom, polnim strjene krvi. Po obrazu, po vratu, po laseh, po izbrizganih možganih se zvija ostudna bela gomazen. Na ovratniku se medlo svetí peteroogelna pločnata zvezda, znak italijanskega podčastnika.

Požurim se mimo razmesarjenih sovražnikov in dospem do naših. Pet jih je. Vsekako so zablodili mnogo pozneje sem, kakor

so obležali Italijani. Prvi je enoletni prostovoljec, četovodja. Leži na strani, z levico pod glavo, kakor bi spal, zamaknjen v lepe sanje. Obraz mu je še tako mlad, tako nežen, tako prikupen! Kako lep je ta mladenič še mrtev! Oh — kako ga je škoda! Kaj poreče njegova mati? Kaj njegova sestra? Njegova ljubica?

Eden naših umira. Ta mora biti oni, ki ga je zapazila naša straža. Izpod obveze pri pasu kaplja počasi rubin za rubinom, lije po suknji, curi v kamenje. Iz napol odprtih ust težko hrope in grgra sapa. V krču navzgor zaobrnjene oči so motne, kalne. Močim mu čelo, obraz, usta. Ne gane se. Ne zaveda se več. Desnica stiska pismo. Umirajoč je pisal domov, se poslovil od svojih dragih. Zadnja beseda naslova se glasi: Notranjsko. Še enkrat premakne glavo, zaškriplje z zobmi. Grgra pojemaje. Zatrepeteta. Izdihne. Ukrčene noge se mu iztegnejo. Pokrižam ga, molim za njegovo dušo, molim za vse, tudi za onih trideset . . . Vzamem mrliču pismo iz roke in ga shranim v žepu.

Zdaj pa nazaj! Priplazim se zopet do onega kodrolasega Italijana. Kar se zganem — mrlič se premika!

Vroč me izpreleti, zatrepetam po vsem životu! Kaj je to? Kaj je to? Sapa mi zastaja, duši me. Srce me zaboli, kakor bi ga zgrabila ledena pest. Počasi mi gomezi mraz po laseh, po hrbtu, po mozgu. Kako čudno odseva bleda mesečina od ugaslih oči!

Pogledam natančneje — premika se rokav one roke, ki drži bodalce!

Kakor okamenel strmim v prikazen. Mrzel pot mi obliva vse telo, mi kaplja z obličja na kamenje. Jezus Kristus — mrliču se premika bluzo, kakor bi se hotela sama odpeti . . .

Ubija me strah, grozen blazen strah! Usta se mi odpro, suhi goltanec požira, zobje mi šklopotajo. Ne morem več jasno misliti, zastonj si poizkušam trezno, hladno razložiti strahotni pojav.

Kača! Glej ga zlodeja —

Izpod Italijanove bluze prileze gad. Razklani črni jeziček izteza kar more daleč, naglo striže z njim okoli sebe in zvije dolgo telo v kolobar. Razločno vidim njegovo ploščato, po strani prežečo glavico, spredaj ozko, zadaj široko, vidim črne, križu podobne lise na temenu, tanki stisnjeni vrat, kratki rep s šilastim koncem, črni trebuh, na sivorjavem hrbtu pa črn križkražasti trak.

Le malo se ganem, pa sproži strupeni spak glavo, se jezno napihne, žvižga in puha, odpira žrelo, postavlja strupene zobe, besno grize v zrak. Neprenehoma šviga tankočutni jeziček na vse

strani tako hitro, da ga skoraj ni videti. Od besne jeze se, žare okrogle steklene, zlobne oči. Smrt gleda iz teh srepnih, nepremičnih, zalaznih oči z navpično zenico.

Bral sem, da gad le podnevi piči človeka, ponoči pa rajši uide. No, ta ni bil tako prijazen! Prejkone je bil razburjen in razkačen po strelah, vsled silnega potresanja zraka in tal; to ga je izginalo iz zavetja pod mahom ali grmovjem ali iz mišine.

Moje oči iščejo naokoli. Nič več me ni strah, zdaj, ko vem, kaj je! Globoko se oddahnem. Blizu mojega desnega komolca leži velik kos šrapnela. Oprezno se mu bliža moja desnica, počasi, počasneje od polža. Prsti se oklenejo železa.

Ali gorje meni, če ne zadenem dobro! Zdaj pa le v božjem imenu! Kdor bo hitrejši! Dvignem, udarim. Meril nisem nič. Še danes se mi zdi, da mi je neznana moč ravnala roko. Udar je razmlel glavico. Ali gad ima devet hudičev v repu, veste. Ovijal se mi je okoli roke, pa ne dolgo.

Razburjenost je izginila. Čutil sem se čudovito olajšanega. Dolgo napete mišice so hotele odpočiti. Toliko da nisem zaspal med obema frontama.

Mesec je zatonil. Srečno sem prilezel v hotel Ušperno. Oddal sem pismo in javil lajtnantu, kaj sem videl. Sanitejci so prinesli vse naše mrličke izpred fronte in jih pokopali zadaj v dolinici, kjer je bilo že več lesenih križev.

Ono noč me je bilo res strah in še danes me prime čudno in tesnobno okoli srca, kadar se spomnim kodrolasega mrliča. Vas, ljubi gospod, pa prosim, nikarte ne pravite tukaj v tej graščini nikomur, kako — haha! — kako strašno se je korporal Janez M. tam ob Soči bal — mrtvega sovražnika!

Rado Murnik:

Iz velike dobe.

2. Dragonec Juri.

Dež je trkal na visoka okna Sokolskega doma litijskega. Ondukaj je imela okrevalnica Rdečega križa manjši oddelek s petindvajsetimi posteljami za ranjene in bolne vojake; večja dva oddelka sta bila v ponoviški graščini in v litijski šoli. Pri preprostih, čedno pomitih belih mizah sredi bivše sokolske telovadnice so štirje strastni kvartopirci premetavali že grdo očrnele hudičeve podobice. Drugi rekonvalescenti so zaplečevali igralcem ali pisali, ali brali knjige, časnike, pisma, ali iztikali po nočnih omaricah in si preganjali dolgčas deževnega julijskega jutra z glasnimi pogovori in veselimi, včasih precej robotimi šalami. Dva Madžara z obezanima rokama in kislima obrazoma sta molče romala po sobi gori in doli. Slovenci pa so bili kljubu pustemu vremenu kaj dobre volje. Peli so: „Regiment po cesti gre ...“ in ukali, se dražili in smejali.

Na kavaletu pri železni peči je sedel mlad dragonec sam, ves zamišljen. Krogla ruskega šrapnela ga je ranila v ramo; rana je bila že malone zaceljena. Na prvi pogled se ti je zdel docela navaden človek; ali v tem okornem truplu je koprnela čudovito nežna, otroško rahločutna duša, ki je pritajeno, zagonetno sijala iz njegovih oči. Menil bi, da mu je hotela priroda vso drugo milovidnost nadomestiti s temi modrimi očmi, ki so gledale tako čudno milo, sočutno in deviško sramežljivo, kakor bi se bile pomotoma ujele v ta široki moški obraz. Sedel sem k njemu na stol.

„No, Juri, ali mislite na tovariše, ki so se odpeljali včeraj s transportom v Ljubljano in Šiško?“

Nasmehnil se je kakor v zadregi, pogladil gube na rdečih hlačah in se premaknil na postelji, da so mu rahlo zazvenele ostroge na škornjih.

„Na mislih mi je bilo nekaj drugega,“ je odgovoril s svojim globokim, jako prijetnim glasom: „Smejali se mi boste in rekli: Glejte ga no Jurija, kake neumnosti mu blodijo po njegovi neumni glavi!“

„Nikakor ne, Juri! Le govorite, saj sva že stara znanca tukaj!“

Odpihnil je prašek raz rokav svoje višnjeve suknje, me pozorno premotril in izpovedal: „Premišljeval sem, kako je hudo, če človek ne more več popraviti, kar je opustil ali zakrivil.“

Zopet me je pogledal pazljivo in nekam plašno. Ko je pa videl, da se mu ne posmehujem, kakor so se mu morda že drugi, je zaupljivo nadaljeval kar sam izza sebe: „Pri dragoncih sem imel konja, tako dobrega, tako zvestega! Rad sem ga imel kakor tovariša! In glejte — jaz sem kriv, da je storila uboga žival tako strašno, strašno smrt! Če hočete, vam povem . . . pa ne tukaj.“

Vstal je in se s težkimi, okornimi koraki zibal proti vratom. Šla sva v vežo. Nasproti telovadnice je imela usmiljenka svojo sobico, polno svetih podobic. „Sestra“ je šla k maši. Izbica je bila zaklenjena.

Sedla sva na stopnice in dragonec je jel pripovedovati:

„Ko se je lani vnela vojna, sem služil že drugo leto pri dragonskem polku. Mojemu konju je bilo ime Zefir. Ej — kakšen konj vam je bil moj Zefir! Glava, vrat, život, križ, noge, hoja — vse je bilo tako, da je moral vsakdo priznati: Lepa žival! Kar veselje ga je bilo gledati! Moj rjavec je bil, lahko rečem, najboljši in najlepši konj, kar jih je jezdilo moštvo našega eskadrona.“

Nekaj človeškega je bilo v njegovih velikih lepih očeh. Res, Zefir je gledal kakor človek, kakor človek! In razumel je vse, kar sem mu govoril. Naš enoletni prostovoljec, mlad, pa že silno učen, mi je povedal, da pomeni zefir toliko kakor veter. Jako primerno ime so izbrali mojemu konju. Zefir je bil res učen in lahek kakor veter!

Ej, kako veselo je rezgetal, kadar sva hitela na vse zgodaj po planem in je zagledal vzhajajoče solnce! Dirjal je kar naprej in naprej, kakor bi hotel videti jutranjo lepoto vsega sveta! Kaj je lepše, kakor zarana hiteti od kraja do kraja, ko je še vse tako mlado in ljubo!

Moj Zefir pa ni bil samo lep in hiter konjiček, ampak je bil tudi krotak in pameten. Niti na povodcu mi ga ni bilo treba voditi. Sam je šel za mano kakor zvest psiček. Nikdar mi ni nagajal ali kljuboval, nikdar ni bilo treba ostrog. Kadar so se drugi konji v hlevu med sabo grizli ali kadar so brcali in bili ob lesene ograje, je stal Zefir mirno v svoji staji in se ni udeležil take nespodobne zabave. Korporal Matjašek je trdil, da je Zefir pametnejši od vsakega dragonca, posebno pa od mene. (Juri se je sramežljivo namuzal.) Jako rad je moj konj poslušal, kadar sem pel ali se kratkočasil z orglicami.

Bila je zadnja nedelja, ki smo jo še preživeli doma v kasarni, preden smo odhiteli v mrzlo Galicijo. Prav lep dan je bil in vabil pod milo nebo. Razen tistih, ki so imeli službo ali kazen, so takoj po povelju vsi izrojili iz kasarne.

Zefir je žalostno gledal, če` pojdem tudi jaz in ga pustim samega doma. Jaz pa sem postavil stol v njegovo stajo, sedel in začel na orglice. Zefir mi je naslonil svojo glavo rahlo na ramo in poslušal nepremično, naj so pele moje orglice veselo ali žalostno. Kako hvaležna je žival, ako se človek ne bavi z njo samo takrat, kadar mu mora delati!

Godel sem ravno tisto, ki se mi zdi posebno lepa:

Oj ta soldaški boben,
ta bo moj mrtvaški zvon ...

Kar dvigne Zefir glavo. Pogledam. Naš ritmojster!

Naš „stari“ je bil Hrvat, strog in pravičen mož. Kadar smo zagledali njegov rdeči obraz s kratko pristriženimi črnimi brkami in njegove žareče oči, je kar nekaj zamrgolelo v nas. Bil je nagle jeze, bil je kakor vihar, kakor vihar! Kadar smo najmanj slutili, je stal pred nami v hlevu ali v jahalnici ali na straži ali kjersibodi. Hud je bil bolj na videz; v resnici je bil dober človek, še prav dober, samo kazati tega ni maral. 106

Poskočim, salutiram. On pa si pomakne kapo visoko na čelo. To je bilo vselej zanesljivo znamenje, da je mož dobre volje.

„Boga mi,“ veli, „koncert v hlevu! Dobro. Le nadaljuj, dečko!“

Odslej me je gledal mnogo prijazneje; vsaj meni se je zdelo tako.

Vojna ni trajala še dva meseca, ko sem ga jaz ubogi grešnik že trikrat „polomil“. Pri vojakih človek kmalu naonegavi kaj takega, kar je narobe in kar ne veseli višjih gospodov; saj sami veste, kako je.

Jaz pa sem bil takrat še zaljubljen. Oh, pa še kako!

V Galiciji smo prebivali nekaj časa v veliki graščini starega poljskega grofa. Lepega dne sem snažil na grajskem dvorišču pred hlevom svojo sabljo in pel domače pesmi. Bil sem sam. Zapel sem še „Luna sije ...“ četudi je bilo komaj o petih popoldne.

Kar je prišlo mlado dekle, grajska hišna. Ime ji je bilo Valeska. V naši cerkvi doma na Štajerskem imamo nad oltarjem lepega angela. Tako lepa in mila je bila Valeska. Bila je blede, njene oči in lasje pa so bili kakor črn žamet.

Nagovorila me je prijazno: „Lepa je vaša pesem, pane!“

Razumel sem vse, saj Poljaki ne zavijajo dosti drugače kakor mi ali Hrvatje. Toda stal sem pred njo kakor klada in nisem vedel, kaj bi zinil. Da je vendar človek včasih tako strašno neroden! Juri, sem si rekel, vsaj milo jo poglej, ker si prestorast in prebojazljiv, da bi ji kar povedal, kako ti je všeč! Pogledal sem jo zatorej prav prijazno.

Valeski se menda to ni zdelo napak. Vpraša me: „Kdo vas je pa naučil tako lepo peti?“

Odgovorim ji: „Naš učitelj doma.“

„Vi pa naučite mene!“ mi veli. „Pridete potlej v vežo?“ Pokaže mi z belo roko.

Obljubim ji: „Prav rad, gospodična!“ Česar nisem znal poljski sem pa povedal slovenski. „Prav gotovo pridem, nič se ne bojte!“

Ko sem mogel in smel, sem šel precej v vežo, ki je bila kakor soba. Tam je Valeska na veliki mizi gladila perilo. Ponudila mi je stol

in me pogledala s svojimi angelskimi očmi, da mi je šinilo kakor sam ogenj po žilah. Poizkušala sva razne pesmi. Posebno ji je bila všeč tistale:

Slišala sem ptičko pet',
pela je: kuku!

Valeskin glas je bil mehak pa tako žalosten! Žalosten in vendar tako prijeten in mil! Včasih ga slišim v sanjah in potem moram ves dan misliti na lepo Poljakinjo.

Skoraj vsak popoldan sem učil jaz njo slovenske pesmi, ona pa mene poljske. In vsak večer me je poljubila, preden sem odšel! Kar vrelo je po meni. Zdelo se mi je, da so nebesa v tisti veži! Najrajši bi bil ostal vekomaj tam.

Naš veliki pa suhi korporal Matjašek nam je večkrat razlagal, da je ljubezen hujša kakor vsaka mrzlica. In kmalu sem videl, da ima prav. Kakor omamljen, tak sem bil. Sam sebe nisem več poznal. Valeska! Valeska! Noč in dan sem mislil na lepo Poljakinjo, čeprav sem dobro vedel, da iz te moke ne bo nikoli komisa.

Ni čuda, da sem bil v kratkem kar trikrat povabljen na raport! Prvikrat sem se pregrešil, ker sem pozabil zapeti drugi gumb na suknji. Ritmojster me je zato samo malo oštel in posvaril. Kmalu potem sem šel zamišljen mimo častnika pa mu nisem salutiral in še tisti večer sem se vrnil prepozno domov. Pri drugem raportu me je ožgal ritmojster s svojimi svetlimi očmi od nog do glave in si potisnil kapo čisto na obrvi. Juri, sem si mislil, to je pa slabo znamenje! In res! Kmalu je tako divjal nad mano, da sem se bal: zdajzdaj skoči vame in mi pregrizne vrat! Ozmerjal me je neusmiljeno, vse mi je rekel, osel, bik in celo civilist, samo človek ne! Obsodil me je na sedem dni samote in zaprli so me v stolp, v nizko in ozko pritlično izbico, ki je zatohlo dišala po koruzi in krompirju.

Žalostno sem gledal iz ječe. Skozi okence sem videl le kos grajskega dvorišča. Vreme je bilo nenavadno lepo. Čudno, da so najlepši dnevi takrat, kadar je človek zaprt! Trl me je hud dolgčas po Valeski in po Zefirju. Vsak drugi večer mi je priklenil dnevni korporal desno roko k levi nogi. En dan železo, en dan post, tako se je menjavalo. Že drugi dan mi je povedal korporal Matjašek, da Zefir ne mara več jesti, odkar me pogreša.

Tako sem se vical dva dni. Tretjega popoldne pa sem videl skozi odprto okence, da jezdijo tovariši k reki konje kopat. Milo se mi je storilo in žalostno sem zapel:

Kaj maram, k' sem sam!

Nenadoma je zaklopotalo in pred oknom je stal moj Zefir! Slišal me je in se utrgal dragoncu. Kako veselo je zarezgetala živalca, ko

me je zagledala! Kako je rinila k meni! Iztegnil sem roko skozi okence, božal konja po čelu in mu dal komisa, kolikor sem ga še imel. Pritekel je dragonec.

Ali že sem zaslišal glas našega ritmojstra: „Vidiš, Zefir, tvoj dečko je zaprt, ker je velik magarac! Ali sedaj izpustimo dečka, morebiti se poboljša. Ako ne, Boga mi, mu pa vzamemo Zefirja, jahal bo Ago. Dečko, marš iz luknje!“ (Juri se je veselo zasmel in pokazal lepe bele zobe.) Korporal Matjašek mi je odklenil, jaz pa smuk iz kletke!

Stopim tiste tri korake pred ritmojstra, salutiram in se mu najpokorneje zahvalim. Moj Zefir je bil ves razburjen od veselja; plesljal je okoli mene, me vohal in tiho hrzal. Naš „stari“ pa me je srepro pogledal in mi zažugal: „Prihodnjič bo druga! Le zapomni si!“

Tak vam je bil naš ritmojster: dober ko kruh, pa hud kakor hren! Zato smo ga imeli radi vsi dragonci in bi dirjali za njim tudi skozi sam peklenški ogenj!

Spet sem užival nebesa v grajski veži. Moja sreča pa žalibog ni trajala dolgo. Prekmalu smo morali dalje. Valeska in jaz, oba sva se jokala, ko sva jemala slovo. Vprašal sem jo, zakaj ima ravno mene rada, in odgovorila je: „Zato, ker znaš tako lepe pesmi peti.“ Že je klicala trobenta . . .

Pisal sem ji trikrat, pa nisem dobil nobenega odgovora. Valeska menda ni prejela mojih listov.

Neusmiljena vojna mi je vzela marsikaterega ljubega prijatelja in tovariša; nama z Zefirjem pa je šlo še precej po sreči. Le enkrat mi je predla huda.

Še so svetile zvezde, ko je zatrobila trobenta alarm. Hlastno smo se napravili, osedlali konje in kmalu smo jezdili proti sovražniku. Jahali smo mimo dolgih, dolgih vrst volov in konj, mimo avtomobilov in voz, velikih in majhnih, s strehami in brez streh, mimo pešcev, in topničarjev, lovcev in pionirjev. Koliko trpi v vojni tudi uboga živina! Naši konji so bili kmalu openjeni in mokri, posebno ob sedlu in jermenju, in lahek par je prihajal od njih.

Solnce je vzhajalo, velikanska krvava krogla. Vsi prašni smo se ustavili ob cesti v redkem hrastovem gozdiču. Ruska straža se je tiho vdala. Ali ni vsak Rus, ki nosi rusko uniformo. Naši častniki so izpraševali ujetnike. V daljavi, na desni, je bučalo zamolklo kakor orgle, preden začno pevci.

Onkraj gozdiča se je razprostirala velika, široka ledina. Nekaj sto korakov pred nami je zapirala razgled nizka griva, ponekod porasla z grmovjem. Šlo je od moža do moža, da tabore kakih tisoč korakov za ono grivo sami ruski huzarji ob cesti in da jih moramo pregnati.

Drgnil sem Zefirja s suhim listjem in si mislil: „Bog ve, ali bom jutri še videl to ljubo solnce, ki zdajle še sije name in sije tudi na našo

štajersko vasico in na majhno pokopališče, kjer počivajo moji predragi starši in sestrica. Pogledaval sem tovariše. Njih obrazi so bili resni in nepremični kakor v cerkvi. Vsi smo čutili, da se v kratkem prične boj na življenje in smrt.

„Aeroplan!“ je rekel nekdo tiho. „Ali je naš?“

„Naš!“ je odgovoril debel glas. „Leta pa tako visoko, da že lahko sliši, kako pojo petelini v nebesih.“

Drugi so se smejali, toda poznalo se jim je, da ne mislijo na tisto, zaradi česar se smejajo. Poznalo se jim je, da si prizadevajo potisniti svoje skrbi nazaj v dušo in da bi radi potajili svoj strah. Vsak se je bal, da ga ne bi imeli drugi za strahopetca. Toda vsi so mislili menda tako kakor jaz: „Kaj bo čez eno uro? Ali bom še kdaj videl domovino?“ In onim, ki so se najbolj smejali in šalili, njim je bilo menda najhuje! Mene je obhajala velika žalost. Mučila me je skrb, da utegnem danes izgubiti Zefirja. Priporočil sem oba svojemu patronu, svetemu Juriju, ki je bil tudi imeniten jezdec. Molil je takrat, menim, še marsikdo, akotudi le skrivoma. Tako je bilo, težko smo premagovali žalost, težko smo čakali, čakali! Strašno je čakanje pred bojem — hujše je, kakor boj sam! Hrepeneli smo, da udarimo, udarimo — ako že mora tako biti . . .

Ko smo zopet zajahali konje, sem videl, da so se nekateri tovariši prekrizali, na kratko in hitro, kakor bi jih bilo sram. Jezdili smo proti oni grivi. Še preden smo prijahali do nje, smo videli sovražne jezdece. V najhujšem diru smo se spustili proti njim. Rusi so nas že prej začutili in se zakadili proti nam.

„Hura!“ zakriči naš ritmojster spredaj in visoko vihti svojo sabljo.

„Huraaa!“ kričimo mi za njim.

Zemlja se trese in bobni. Okoli tristo konj si dirja v divjem diru nasproti. Težke nožnice rožljajo ob sedlih, škornjih in ostrogah, usnje poka in škriplje, konji hrzajo in sopihajo. Veter se upira v obraz in prsi. Že smo si tako blizu, da morem razločiti posamezne obraze, mlade in stare, globoko upognjene nad vihrajočimi grivami. Vidim svetle sablje, vidim tujo monturo, sivozelene suknje in sivomodre hlače, vidim divje poglede tujih mož, pripravljenih, da nas neusmiljeno posekajo. In tedaj čutim tudi jaz strašno, besno sovraštvo!

Že pokajo karabinci in revolverji. Nekaj konj in jezdecev se valja, zvija in kriči na travnatih tleh. Grozni so obupni kriki, ki jih izsili konju le najhujša bolečina in smrtni strah.

Naravnost proti meni drevi močan rdečelas Rus. Še nikdar nisem videl tako strašnih oči.

„Torej s tem se bova!“ si mislim in gledam samo njega, kakor mi ne bi pretila nevarnost od nikogar drugega. Še to mi šine po glavi: „Svoje žive dni ga nisem videl tega človeka, zdaj pa ga moram umoriti!“

Trčimo skupaj, mož proti možu. Konji se vzpenjajo. Visoko zavihitim sabljo. Obenem zasije iz dima svetel blisk. Na glavi začutim strahovito težo in dozdeva se mi, da se bližajo tla sila, sila naglo mojim očem. Nekaj močnega butne obme. Pred očmi mi plešejo zdaj črne sence, zdaj svetlordeči kolobarji, po ušesih pa mi grmi in buči, kakor bi šumelo in se podiralo tisoč in tisoč hrastov.

„Kaj je to? se čudim kakor v sanjah. „Kako diši po smodniku . . .“ In zdi se mi, da se pogrezam v tiho temo.

Ko se prebudim iz omotice, čutim hude bolečine v glavi. Težka je, kakor da so možgani zaliti s svincem. Poleg sebe zagledam najprvo bel kamen, oškropljen z rdečimi kanci. Zraven njega pa leži roka. Roka v višnjevem rokavu, gladko odsekana od rame, leži v kratki travi in drži sabljo, ki so se je oprijeli človeški lasje in kri.

Z veliko muko se uprem na roke, vzdignem glavo in vidim, da sem ležal z glavo na vratu mrtvega ruskega konja. Tedaj stopi Zefir k meni, nagne glavo in me gleda. „Vendar nisem čisto zapuščen,“ si mislim in ta misel mi je velika tolažba. Zefir ni ranjen; kopita so mu krvava od tuje krvi. Počasi pretipam sam sebe. Tudi jaz sem še cel, hvala Bogu!

V glavi me tišči in kljuje. Odpnem jermen in snamem težko čelado. Na njej zapazim globoko zarezo; sovražna sablja je udarila po čeladnem grebenu in omamljen sem omahnil s konja.

Na levi od mene leži rumenolas huzarski poročnik. Pogodilo ga je v usta. Odprta so in polna krvi. Leva noga mu še tiči v stremenu. Njegov konj, lepo bel, še živi. Sablja mu je preparala trebuh. Včasi dvigne glavo in mučno zastoka. Iz široke rane se kadi in mu vise čreva ter se premikajo ob vsakem dihu. Po drobju se pasejo ostudne muhe. Rdeče in črne kaplje kapljajo v lužo, kjer se tresejo in ginejo mastne pene. Kako se mi smili ta uboga žival! Kje je živinozdravnik, da bi jo z dletom in kladivom rešil strašnih muk!

Na desni leži oni rdečelas Rus. Nič divjega, nič sovražnega ni več v huzarjevih očeh. Upira jih naravnost proti nebu nad nami, gleda mirno, pobožno, ne plaho in tiho moli. Z levico, poraslo s svetlordečkastimi dlačicami, pritiska sveto podobico Zveličarjevo z umazanim trakom na trepetajoče ustne. Na desnici ima le še dva prsta cela, palec in kazalec. Grozno je, gledati ga, kadar dela križ in se mu napol odsekani trije prsti, viseči na kitah in koži, že očrneli, že mrtvi, vlečejo po obrazu in po prsih in ga škrope z rdečimi kapljami. Komaj slišno šepeta: „V imenu Očeta in Sina in svetega Duha . . . Gospodi, pomiluj . . .“ Bolečine mu raztezajo usta. Strašno mora trpeti — fff! (Juri je potegnil sapo skozi zobe vase.)

Grozno je, kamor pogledam. Povsodi naokoli se zvijajo in umirajo razmesarjeni vojaki in konji. Nekateri ranjenci tiho ječe in grgrajo.

Drugi pa kriče z divjim, že hripavim glasom in škripljejo z zobmi. Zopet drugi molijo in pojemaje prosijo: „Vode! — Vode!“ Nekateri pa — kakor bolni otroci — kličejo mater. Nekaj se jih plazi po rokah in kolenih, samo da bi prišli s tega groznega kraja, kjer diši po človeškem in konjskem mesu in krvi, po jermenju in znoju. Vstajajo, se opotekajo, padajo. Na bližnjih hrastih čakajo gavrani.

Eden teh velikih črnih ptičev poleti nizko bliže; konji dvigajo glave, poizkušajo vstati, puhajo. Ranjenec ustrelil na hrast. Krokariji vzlete, pa se kmalu vrnejo.

„Tukaj torej bom umrl!“ sem vzdihnil. „Bog daj, da bi nas kmalu našli sanitejci . . . Dokler ostane Zefir pri meni, ne bo gavranov blizu . . . Bog ve, če je v onem gozdu kdaj kaj rdečih jagod?“

Zaspal sem. V sanjah sem se videl pastirja na paši. Kako lepo je bilo za domačo vasjo! Nad poljanami so peli škrjančki. Ob gozdnem robu je bilo vse polno najlepših rdečih jagod. Nabral sem jih poln klobuk in jih dal doma materi. Kako so jih bili veseli! Čutil sem se neizmerno srečnega. Ko pa so iztresali jagode v košarico, se je ulila sama kri.

Ne vem, kako dolgo sem spal na bojišču. Mahoma sem začutil toplo sapo in odprl oči. Nad svojim obrazom sem zagledal Zefirjevo glavo.

Čutil sem se mnogo boljšega. Glava me ni več tako hudo bolela. Zdaj pa sem zraven Zefirja ugledal našega ritmojstra in še nekaj naših. Takoj se mi je zdelo vse svetlejšo.

„Dečko še živi! To me veseli. Kako je, sinko moj?“

„Upam, da bom kmalu čisto zdrav, gospod ritmojster!“

Poizkusil sem in vstal. Rdečelasi Rus ni več molil; dal je Bogu dušo.

Ritmojster je stopil k ruskemu belcu, ki se je še zmeraj mučil s svojo grozovito rano. Gospod ga je z revolverjem ustrelil v uho. Bela glava je omahnila. Dvakrat, trikrat je preletel truplo hiter trepet, potem pa so se počasi iztegnile noge in konj se ni več ganil.

Molče smo odjahali. Konjem je polzelo po krvavih tleh. Ves čas sem moral misliti na ono odsekano roko in na rdečelasega husarja, ki se je prekrižaval z razmesarjeno desnico.

Vkratkem sem popolnoma okreval. Drugi mesec pa me je zadela prava nesreča.

Spremljali smo četo ruskih ujetnikov v bližnji tabor. Dospeli smo do močvirja.

„Kdor zabrede v to mahovje, je izgubljen,“ nam je povedal ujetnik. „Voda je gosta, dno je mehko kakor testo in polno vejevja.“

Pred nekaj dnevi je deževalo. Po pesku in blatu na bregu so se poznali sledovi divjačine. Preko močvirja je držala ozka pot po nizkem nasipu, ki je bil zgrajen od kamena, vej in hlodov. Razjahali smo in vlekli konje za uzde. Tla so se gugala in udirala pod nogami. Vsako stopinjo je takoj zalila mehurčasta kalna voda. Na desni in levi se je vsipala prst in pljuskala v motno, črnozeleno vodo. Pust in žalosten, kakor zaklet je bil ta kraj. Vse je bilo mrtvo, le komarji so godli okoli ušes in nas pikali po obrazu in rokah.

Moj Zefir je bil nemiren in je razburjen sopihal. Obotavljal se je, stopal počasi, previdno, kakor bi tipal po nevarnih, udirajočih se tleh. Vendar smo srečno prišli na trdni svet.

Ko smo oddali ujetnike in nakrmili ter napojili konje, smo takoj krenili nazaj. Zopet pridemo do nevarnega močvirja, poskačemo raz konje in jih vlečemo za sabo. Jaz sem predzadnji, za mano stopa korporal Matjašek s svojim konjem.

Spet prihaja Zefir nemiren. Stresa glavo, tišči ušesa nazaj in se ustavi. Korporal Matjašek požene svojega konja mimo naju, mi vrže svojo šibo in veli: „Udari ga!“ Jaz pa pogladim Zefirja po vratu, ga mirim in mu prigovarjam. Konj se trese po vsem životu. Plaho gleda in voha proti leni, motni vodi.

„Pomiri se, Zefir, pomiri se! Pojdiva!“

Ali konj noče in noče za mano.

„No, ali bo kaj?“ se jezi korporal na drugem bregu. „Ali naj pridemo z avtomobilom po vaju?“ Čudno odmeva njegov glas v tej samoti.

Tovariši se grohotajo.

Zastonj je ves moj trud, Zefir se ne gane.

„Kaj hudiča onegavi ta Juri s pušo, ki ima železno dušo!“ kriči Matjašek in zopet se mi smejajo tovariši.

Takrat me popade jeza. Poberem korporalovo šibo in udarim Zefirja po križu. Udarim ga trikrat. Zefir obrne glavo k meni, me pogleda, trepetja po vsem životu. Strašno mi je žal, da sem ga tepel. Pobožam ga, kjer so se poznali močni udari. Šibo vržem v močvirje.

Zdaj pa gre Zefir za mano kakor jagnje. Ali trese se še vedno. Kako se trese po vsem životu! Tako prideva na sredo močvirja. Korporal Matjašek nekaj kriči. Ne morem ga razumeti. Sapa odnaša njegove besede.

„Ali si gluh?“ vpije glasneje. „Bolj na levo! Na le-e-evo!“

Toda že je prepozno. Zefir se ugrezne v močvirje in visoko zaškropi blatna voda. Videti je le še glavo, vrat, del sedla in plašč. Zefir se trudi, dela in giba z nogami in životom, da bi se izkopal, toda čimdalje globlje se pogreza v gosto blato. Morda ga drže tudi veje na dnu.

Njegove oči prosijo pomoči. Srce mi bije ko kladivo. Kako se mi smili uboga žival! Že ni videti več ne plašča, ne sedla; samo glava in nekaj vratu še moli iz kalne temne vode.

Neizrečeno mi je težko in komaj morem zaklicati: „Pomagajte!“ Tovariši onostran močvirja posekajo mlado brezo in puste na koncu debela kos veje, da je kakor kljuka. Grozni so ti trenutki, grozni in dolgi! Naposled vendar prihiti Matjašek z dvema drugima. Posreči se nam, da zatakne kavelj za Zefirjevo naglavno jermenje. Oddahnem se globoko; z obraza mi lije pot.

Potegnemo. Ko pa vlečemo konja iz močvirja, se deblo ulomi in mi popadamo na tla. Naglo planem pokoncu.

Zefir me gleda s preplašenimi, obupnimi očmi, tiho zaječi in me gleda, prosi v smrtnem strahu — jaz pa, tako blizu njega, mu ne morem pomagati! Vzdihne — vzdihne kakor obupan človek. Nikoli ne pozabim tega vzdiha! Še enkrat pomoli glavo malo više, še enkrat me pogleda, kakor bi jemal slovo. Potem pa se pogrezne in nad njim se zibljejo kolobarji in kalni mehurci. Vse je tiho in mirno, le metulj leta nad Zefirjevim grobom.

Prezela me je taka žalost, kakor da mi je umrl najljubši tovariš. Ritmojster me je kaznil — ali kaj kazen! Najbolj pa me je peklo, da sem ga šibal, reveža, ki je slutil strašno smrt.“

Dragonec Juri je umolknil. Oči so mu bile polne solza in ena se mu je ulila po licu. Vest je pekla rahločutnega prostaka, dočim so pritlikavi siroveži mučili, obešali in streljali nedolžne ljudi. Velika doba je našla malo velikega. Toložil sem Jurija in mu zaobrnil misli drugam: „Kmalu se vrnete zdravi k svojemu polku. Morebiti se snidete zopet z Valesko!“

** Kadar je enemu tako tigrovski šoto velika - ta nima*

„Valeska,“ je zašepetal in se nasmehnil s solznimi očmi, vzdihnil in se zasanjal... Zunaj je lilo goste strune. V telovadnici so zapeli vojaki: „Zagorski zvonovi...“ Donelo je kakor koral. — Rado Murnik

voj. mučenec: če kaj, izpričuje o njegovem dobrem činu, ves a. tpešo žival: njegovega konja

